

ДЕТСКО ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ

2016 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	3
Определение за детско правосъдие	4
Основни принципи на щадящото детско правосъдие	6
Нормативна рамка	7
Основни предизвикателства.....	11
Приложения	15
Приложение 1: Библиография.....	15

УВОД

Децата влизат в контакт с правосъдната система по много различни начини. Причините може да са семейни – например развод, осиновяване и др. Може да са административни – въпроси, които касаят националността или имиграцията. Може да са наказателни – те може да са жертви, свидетели или извършители на престъпления.

Когато се сблъскат с правосъдната система, децата биват изправени пред един плашещ свят на възрастните, който те не могат да разберат. Затова е от голямо значение правосъдието да бъде адаптирано за техните нужди.

Въпреки, че основните принципи за това вече са положени на международно и европейско ниво, все още не може да се каже, че правосъдието е щадящо децата и младежите в България. Сочат се множество дефицити в системата, липсва достатъчно компетентна информация, семейният подход е все още много слаб, процедурите често са твърде дълги, като най-често не се осъществяват по подходящ за детето начин. Голям брой професионалисти, работещи в сферата на правосъдието, все още имат нужда от допълнителни обучения.

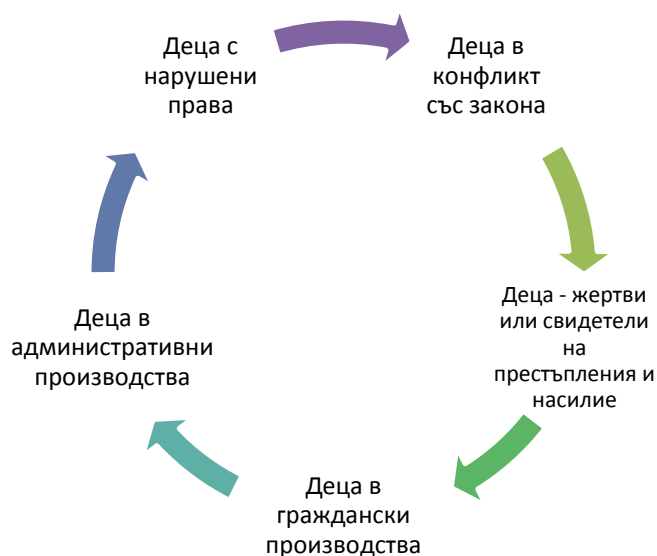
С цел да засили процеса на формулиране и прилагане на адекватни детски политики и да подпомогне въвеждането на добри практики за разрешаване на актуални проблеми, Българско училище за политика „Димитър Паница“ създаде проекта „Гласът на българските деца“. Той се финансира от Фондация „Оук“ и се осъществява в сътрудничество с „Национална мрежа за децата“. Проектът е насочен към политическите и гражданските лидери, допринасящи за формирането на детските политики. Общата цел е българските деца да се чувстват сигурни и защитени, и техният глас да бъде чул от управляващите.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЗА ДЕТСКО ПРАВОСЪДИЕ

В най-широк смисъл, правосъдието включва дейността на съда, прокуратурата и органите на досъдебното производство, както и на органите, които изпълняват присъдите и решенията, постановени от съдилищата. Когато в правните процедури участват деца, говорим за детско правосъдие. Тяхното участие може да е в различна форма: обвинени, жертви и свидетели, страна в граждански и административни производства, деца с нарушени права и т.н.

Правосъдието за деца обхваща¹:

Щадящото детско правосъдие третира децата с достойнство, уважение, грижа и справедливост. То е достъпно, разбираемо и надеждно. То изслушва децата със сериозност и защитава интересите на онези, които не могат да се изразят сами (например бебетата). То се нагажда спрямо темпото на децата – то никога не е твърде експедитивно или прекалено протяжно, но е с разумна продължителност.

Деца в конфликт със закона са заподозрени, обвинени или признати за виновни в нарушаване на наказателния закон деца.

Примери за граждански производства са за попечителство, за грижи, за защита, за право на посещение, за осиновяване, наследяване и т.н.

Примери за административни производства са отказ от здравни грижи, образование, административни нарушения, обжалване на отказ за предоставяне на социални помощи и т.н.

Когато говорим за правни процедури, участниците в тях често биват подложени на многократни разпити, заплашителна обстановка и процедури, не рядко и на дискриминация. Когато говорим за деца обаче, наличието на подобни практики може да увеличи многократно тяхната болка и травма, особено ако вече са подложени на голям стрес и нужда от закрила.

Независимо дали децата влизат в контакт със закона като жертви, свидетели, нарушители или ищци, еднакво важно за тях е да бъдат посрещнати от система, която разбира и уважава техните права и уязвимост.

Идеята, че трябва да полагаме специална грижа за децата, които по някакъв начин са влезли в правосъдната система, е основата за щадящото детско правосъдие – движение, което призовава за драматична промяна в начините, по които

правосъдните системи взаимодействат с децата.

¹ [Правосъдие за детето](#) – УНИЦЕФ България

Щадящото детско правосъдие възприема мисълта, че съдилищата могат да бъдат силно средство за положителна промяна в живота на децата и в същото време признава, че в реалността правосъдната система понастоящем е най-често източник за допълнителна травма, отколкото лек².

Теорията, че децата заслужават специално внимание в правосъдната система не е нова, възприемала е различни форми и наименования по пътя на нейното развитие. Може да срещнете термини като детско правосъдие, щадящо детско правосъдие, правосъдие, съобразено с интересите на децата, деца в контакт със закона – всички те покриват подобен обхват и носят идеята за подкрепа и възстановяване. Основен принцип, който трябва да се следва в процедурите, които въвличат деца, е цялостният подход към детето – избягване на многократни разпити, работа в екипи и др.³ Редица международни стандарти, насоки, правила и законови модели се отнасят до щадящото детско правосъдие, като дават солидна база за подобряване на начините, по които децата взаимодействат със законовата система.

² [Child-Friendly Justice and Children's Rights - CRIN](#)

³ [Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#)

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НА ЩАДЯЩОТО ДЕТСКО ПРАВОСЪДИЕ

Децата, които участват в правни процедури, са особено уязвими. За тях са необходими адаптирани и щадящи процедури, прилагани от специално обучени професионалисти.

Щадящото детско правосъдие се заключава в правосъдна система, която гарантира спазване на всички детски права, като взима предвид нивото на зрялост на детето и неговото разбиране за обстоятелствата по случая. То е достъпно, съобразено с възрастта, бързо, старателно, адаптирано и фокусирано върху нуждите и правата на детето.

Основните принципи на щадящото детско правосъдие са⁴:

УЧАСТИЕ

Следва да се зачита правото на всички деца да бъдат информирани относно техните права и начините на достъп до правосъдие. Те следва да бъдат изслушвани в съдебните производства, в които участват или които ги засягат.

ВИСШИ ИНТЕРЕСИ НА ДЕТЕТО

Висшите интереси на детето следва да бъдат от първостепенно значение във всички въпроси, в които то участва или които го засягат.

ДОСТОЙНСТВО

Деца трябва да се третират със загриженост, деликатност, справедливост и уважение по време на всяка процедура или дело, с особено внимание към тяхното лично положение, благополучие и специфични нужди, и с пълно зачитане на тяхната физическа и психологическа неприкосновеност.

ЗАЩИТА ОТ ДИСКРИМИНАЦИЯ

Правата на детето се гарантират без дискриминация на каквото и да било основание. Специална закрила или подкрепа може да бъдат необходими при по-уязвими деца, като деца мигранти, бежанци или търсещи убежище, непридружени деца, деца с увреждания, бездомни или деца на улицата, ромски деца и деца от институции.

ВЪРХОВЕНСТВО НА ЗАКОНА

Принципът за върховенство на закона следва да се прилага с пълна сила към децата така, както към възрастните. Елементите на справедливия съдебен процес следва да бъдат гарантирани на децата така, както на възрастните, и не следва да се ограничават до минимум или да се отхвърлят, под претекст на висшите интереси на детето. Децата следва да имат право на достъп до подходящи независими и ефективни механизми за подаване на жалби.

⁴ [Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#)

НОРМАТИВНА РАМКА

ЕВРОПЕЙСКИ КОНТЕКСТ

В детското правосъдие водещи следва да са закрилата и възпитанието, а не наказанието и превенцията.

В миналото уредбата и правата на детето в ЕС се е развивало разпокъсано. През изминалите десетилетия европейското право, засягащо децата, е свързано в голяма степен с конкретни свързани с децата аспекти на по-общ икономически и политически инициативи, например в областта на защитата на потребителите и свободното движение на хора. През последните години обаче правата на детето са предмет на целенасочени мерки в рамките на по-координирана програма за действие на равнище ЕС, която се основава на три ключови елемента:

- въвеждане в действие на Хартата на основните права на Европейския съюз;
- влизане в сила на Договора от Лисабон през декември 2009 г.;
- приемане на съобщението на Европейската комисия „Специално място за децата във външните действия на ЕС“ и на подготвените от Съвета Насоки на ЕС за утвърждаването и защитата на правата на детето⁵.

ЕС може да законодателства само в областите, в които изрично му е предоставена компетентност съгласно Договорите. Тъй като нормите на правата на детето обхващат различни правни отрасли, компетентността на ЕС трябва да се определя във всеки отделен случай. До момента ЕС е приел значителен обем законодателни актове в следните области, свързани с правата на детето:

- защита на потребителите и данните;
- убежище и миграция;
- сътрудничество по гражданскоправни и наказателноправни въпроси⁶.

Правата, които са от особено значение за правата на децата в съдебното производство, са определени в [Хартата на основните права в Европейския съюз](#). Най-важните сред тях са човешко достойнство, забрана на изтезанията и на нечовешкото или унижително отношение или наказание, право на свобода и сигурност, зачитане на личния и семейния живот, защита на личните данни, недискриминация, права на детето, право на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес⁷.

Всички държави членки на Европейския съюз трябва да гарантират висшите интереси на децата да са от първостепенно значение при всяко действие, което ги засяга. Това е особено важно при включване на децата в наказателни или граждански дела. Данни сочат, че броят на децата, участващи в подобни процедури, е изключително голям. Например през 2010 г. в 11 държави членки около 74 000 деца са били жертва на престъпление и 495 000 са засегнати от развод на родителите⁸. Процедурите могат да бъдат стресиращи за всекиго, още повече за деца, ако процедурата не е съобразена с интересите им, обстановката е неподходяща, а участващите служители са недостатъчно обучени.

Друг документ от основно значение е [Конвенцията на ООН за правата на детето](#) – ратифицирана от всички държави-членки на ЕС. Както Конвенцията, така и Факултативният протокол относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография към нея⁹, поставят изисквания към държавите-

⁵ [Наръчник по европейско право в областта на правата на детето](#) – Агенция на Европейския съюз за основните права и Съвет на Европа, 2015 г.

⁶ Пак там.

⁷ [Харта на основните права на Европейския съюз](#) – членове 1, 4, 6, 7, 8, 21, 24, 47.

⁸ [Правосъдие, съобразено с интересите на детето – перспективи и опитът на работещите с деца](#) – European Union Agency for Fundamental Rights

⁹ [Конвенция на ООН за правата на детето; Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография](#)

членки по отношение на принципите на щадящото детско правосъдие. Конвенцията за правата на детето задължава държавите-членки да осигурят на детето правото да изразява своите възгледи по всички въпроси, които се отнасят до него. За тази цел на детето се предоставя възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител. Също така, на детето, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно в нарушаване на наказателния закон, трябва да се осигури правна или друга подходяща помощ за подготовката и представянето на неговата защита, както и при решаване на случая му при наличието на такава помощ.

На лишените от свобода деца Конвенцията гарантира правото на незабавен достъп до правна помощ. Конвенцията не засяга други международноправни разпоредби, в сила за страните по нея и тези от националното им законодателство, които са по-благоприятни за осъществяване на правата на детето. Задълженията според Конвенцията за правата на детето имат по-скоро общ характер, докато онези в протокола са по-конкретни в техните законови насоки. И докато последните адресират специфично децата-жертви на експлоатация, няма причина, поради която те да не бъдат прилагани за всички деца. Комитетът по правата на детето към ООН също така издава Общи коментари¹⁰, които изясняват правата на детето в специалната закрила на правосъдната система.

От 2010 г. насам ЕС подкрепя и [Насоките на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#)¹¹, които помагат на държавите членки да подобрят защитата на правата на детето в съдебните системи. Насоките са съществена част от Стратегията за правата на детето на Съвета на Европа. Те осигуряват конкретни насоки за участието на децата в правосъдната система. Тяхната цел е да подкрепят правителствата и професионалистите в подобряването на достъпа на децата до правосъдие, като въвеждат ориентиран към детето подход, взимайки предвид нивото му на зрялост и разбиране на обстоятелствата по случая.

Насоките очертават основните принципи на участие, най-добър интерес на детето, достойнство, закрила от дискриминация и върховенство на закона. Те покриват основните елементи на щадящото детско правосъдие, които възникват преди, по време и след съдебните процедури. Те подкрепят правата на децата да бъдат изслушани, информирани, защитени и недискриминирани. Насоките адресират мястото и ролята на децата в правосъдните процедури, както и техните възгледи, права и нужди, като дават указания по отношение на информирането и консултирането им, защитата на личния и семейния живот, сигурността, обучението на специалистите, мултидисциплинарния подход и лишаването от свобода. Насоките посочват, че по време на съдебните процедури, особено внимание трябва да бъде обръщано на достъпа до съдилищата и съдебния процес, юридическото консултиране и представяне, правото на изслушване и изразяване на мнение, избягване на прекалено удължаване, организация на процедурите и осигуряване на специална среда и подходящ за детето език, както и на доказателства и изявления на децата.

Констатациите показват, че има да се извърви още дълъг път, докато правосъдието бъде приведено в съответствие с правата на детето в целия ЕС. Практиките за участие на деца в наказателното и гражданското съдебно производство се различават значително не само между отделните държави, но и в самите тях. Това говори за необходимост от ясни и последователни стандарти и насоки, както и от систематично наблюдение на тяхното прилагане.

Когато се говори за измерване на прогреса в промяната на правосъдните системи по отношение на децата в Европейския съюз, в Съобщение на Европейската комисия се посочва, че липсата на достоверни и сравними данни възпрепятства развитието и прилагането на политики, основани на доказателства¹². Ключови предизвикателства представляват подобряването на съществуващите системи за мониторинг, определянето на политически цели, свързани с правата на детето, и наблюдаване на тяхното въздействие. Като приоритетни следва да бъдат разгледани пропуските по отношение на информацията

¹⁰ [Общи коментари на Комитета по правата на детето към ООН на КООНПД](#)

¹¹ [Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#)

¹² [Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите](#), Програма на ЕС за правата на детето, 2011 г.

за ситуацията и нуждите на най-уязвимите групи деца. В този контекст съществува също необходимост от повече информация и методи, които да предотвратяват престъпления срещу деца.

За да се преодолее тази липса на данни, Европейската комисия, съвместно с Агенцията на ЕС за основните права, разработват индикатори за правата на детето и за семейното правосъдие. Индикаторите са съобразени с международните стандарти и следват модел, основан на правата, като измерват: ангажименти на задължените лица (структурни индикатори); усилия, положени, за да се постигнат тези индикатори (индикатори по процеса); показатели за резултатите¹³.

В изследване на Агенцията на ЕС за основните права по отношение на правосъдието, съобразено с нуждите на децата на 10 страни членки, в три от тях, в България включително, правото на детето да бъде изслушвано не е изрично предвидено в закон. Решението дали детето да свидетелства е оставено на преценката на полицията и прокуратурата¹⁴.

Същото изследване сочи, че специализирани съдилища и прокуратури правят процедурите по-щадящи за децата. В четири от десетте изследвани страни членки има такива специализирани детски съдилища. България не е сред тях.

В десетте изследвани държави членки изискванията за законовата възраст за правото на изслушване или указват конкретна възраст или насочват това да бъде решавано според случая. Деца над 10 годишна възраст трябва да бъдат изслушвани в България и Румъния, а във Финландия – над 15. Децата под тази възраст могат да бъдат изслушвани само при определени случаи. В държави като Полша и Великобритания няма минимална възраст за изслушване на децата.

ДЕТСКОТО ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ

Понастоящем основен нормативен акт в сферата е [Законът за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните](#), приет през 1958 г. Той урежда дейността по предотвратяване и борбата срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и по осигуряването на нормалното развитие и възпитание на извършителите им¹⁵. Според закона е създадена Централна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните към Министерски съвет. На местно ниво към общините или районите се създават местни комисии.

Структури, които са създадени, за да бъдат осъществявани дейностите по закона, са: детски педагогически стаи, социално-педагогически интернати (СПИ), възпитателни училища-интернати (ВУИ), домове за временно настаняване на малолетни и непълнолетни, приюти за безнадзорни деца.

Този закон създава една паралелна наказателна система, дори за деца под 14 години, освободени от наказателна отговорност. Концепцията за детското правосъдие следва да е различна от общата наказателна концепция, където водещи са наказанието и превенцията. При него трябва да са водещи закрилата и възпитанието. С оглед на тази позиция и предвид остарялата нормативна база, от 2015 г. Министерство на правосъдието подготвя изцяло нов закон за детско правосъдие.

Друг нормативен акт, който засяга пряко децата в контакт със закона, е [Закон за закрила на детето](#). В раздел „Участие в процедури“ се излагат подробно изискванията за изслушването на детето в административно или съдебно производство, при което се засягат негови права или интереси. Важно е преди изслушването на детето да бъде осигурена необходимата информация, която да му помогне да формира мнението си и то да бъде уведомено за евентуалните последици от неговото решение. Следва да му бъде осигурена подходяща обстановка за изслушване, съобразено с неговата възраст и в присъствието на социален работник от дирекция „Социално подпомагане“, родител или настойник, а при необходимост и на друг експерт. Детето има право на правна помощ и жалба във всички производства, засягащи неговите права и интереси.

¹³ [Child-friendly justice: Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States](#) – FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2015

¹⁴ Пак там.

¹⁵ [Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните](#)

В [Закона за МВР](#) се описва задължението непълнолетните лица да се настаняват в специални помещения, отделно от задържаните пълнолетни лица. Забранява се използването на физическа сила и помощни средства по отношение на малолетни лица¹⁶.

[Инструкция № ІЗ-1711 за оборудването на помещенията за настаняване на задържаните лица в структурите на Министерството на вътрешните работи и реда в тях](#) дава по-широк регламент. Важно е да посочим, че разговорите и беседите с малолетни и непълнолетни се провеждат в присъствието на педагог или психолог, а когато се сметне за необходимо и в присъствието на родителя/настойника. Помещенията, в които се настаняват малолетни и непълнолетни лица, трябва да са обзаведени по специален норматив¹⁷.

Според [Наказателния Кодекс](#) наказанието на непълнолетните се налага с цел преди всичко те да бъдат превъзпитани и подготвени за общественополезен труд. Ако непълнолетен извърши престъпление, което не представлява голяма обществена опасност поради увлечение или лекомислие, прокурорът може да реши да не се образува досъдебно производство, а съдът - да не бъде предаван за съдене, ако спрямо него могат да бъдат приложени възпитателни мерки по Закона за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. На непълнолетни могат да се прилагат само следните наказания: лишаване от свобода, обществено порицание, лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност¹⁸.

[Наказателно-процесуалният кодекс](#) определя реда, по който се извършва наказателното производство. Глава 30 от НПК урежда особените правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни – мерки за неотклонение, разпит, състав на съда. Делото се води при закрити врати, освен ако не е от обществен интерес да е открито¹⁹.

[Национална стратегия за детето 2008-2018](#) поставя основни насоки по отношение на защитата на децата от всякакви форми на злоупотреба, насилие и експлоатация, както и осигуряване на правото на децата-правонарушители на справедливо и законосъобразно отношение при зачитане на тяхното достойнство.

През 2011 г. Министерски съвет приема [Концепция за държавна политика в областта на правосъдието за детето](#)²⁰ с цел изпълнение на ангажиментите, поети през последните двадесет години от държавата с присъединяването ѝ към редица международни договори, и за да отговори на изискванията на международните организации, в които България членува, за съвременен и хуманен отношение към децата в конфликт със закона. През 2013 г. Министерски съвет приема и [Пътна карта за изпълнение](#)²¹ на тази Концепция.

Други нормативни актове, които имат отношение към децата и младежите в контакт със закона, са: Закон за професионалното образование и обучение, Закон за предучилищното и училищното образование, Правилник за устройството и дейността на възпитателните училища-интернати и социално-педагогическите интернати, Закон за младежта, Закон за социалното подпомагане и Правилник за прилагане на закона за социално подпомагане.

¹⁶ [Закон за Министерството на вътрешните работи](#) – Чл. 71 т.7 (8); Чл. 86 (1)

¹⁷ [Инструкция № ІЗ-1711 от 15 септември 2009 г. за оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица в структурите на Министерството на вътрешните работи и реда в тях](#) – Чл.22 (1,2), Чл.24 (2) т.2 Чл.74,

¹⁸ [Наказателен Кодекс](#) – чл.60, 61, 62

¹⁹ [Наказателно-процесуален кодекс](#) – Глава 30

²⁰ [Концепция за държавна политика в областта на правосъдието за детето](#)

²¹ [Пътна карта за изпълнение на Концепцията за държавна политика в областта на правосъдието за детето 2013 – 2014 г.](#)

ОСНОВНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

България е единствената страна, в която малолетни под 14 години се наказват със затвор.

Омбудсман на Република България

Правосъдната система в България все още не е адаптирана към правата и особените нужди на децата от закрила. Основна част от предизвикателствата са сложни и бавни процедури, липса на добра координация и сътрудничество между органите за закрила на детето, полицията, прокуратурата и съда, неясен юридически език, недостатъчно професионалисти със специална подготовка за работа с деца, специализирана адвокатска защита.

Съществуващите у нас системи могат да бъдат разделени на „гражданскоправна“ и „наказателноправна“. Първата се занимава с децата в риск, а втората – с деца в конфликт със закона. В зависимост от насоката на поведението на детето, мерките за закрила са различни. Ако съществува опасност за неговото развитие – физическо, умствено, нравствено или социално – защита на неговите права се прилага по Закона за закрила на детето. Ако обаче поведението на детето се отклонява от общоприетите правила за

поведение, спрямо него може да бъде наложена възпитателна мярка по реда на Закона за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни.

През 2014 г. над 2000 деца са преминали през затворени институции – поправителни домове, арести, полицейски и гранични управления, домове за временно настаняване на малолетни и непълнолетни, интернати, а над 10 000 деца са засегнати от действащия остарял като подход Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. (Български Хелзинкски Комитет)

Съществен проблем се появява във втората система, където детето извършител на противообществена проява не се разглежда вече като дете в риск, което има нужда от подкрепа, а като престъпник, опасен за обществото. Следва се общата концепция на наказанието, а не щадящата и възстановителна за детето и неговото семейство.

Ако направим съпоставка между щадящото правосъдие и онова, което се прилага в момента в България, трябва да признаем все още дългия път, който ни предстои. Сегашната **законодателна рамка** изостава от практиката, тъй като в България в българските съдилища вече са обучени съдебни състави за дела с непълнолетни, съществуват сини стаи за изслушване на деца и специални съдебни зали. Необходимо е законодателството да се приравни с тези практики и те да бъдат приложени в цялата страна²².

Освен законодателството, което следва да търпи промени, сериозен проблем представлява и **липсата на синхронизация между институциите и различните нормативни актове** за справяне с детската престъпност. Системата за закрила и системата за противообществени прояви действат без обща координация, без взаимна информация, като всеки работи в рамките на своите задължения.

От съдебни решения е установено, че **изпращането в интернат е често прилагана мярка, дори и при много леки провинения**, като кражба на малка сума пари или дребни вещи, бягство от училище или от дома, конфликт със съученици или учители, скитничество, просия. Децата биват наказвани за постъпки,

²² [Реформа в детското правосъдие: край на интернатите, затворът за непълнолетни остава само за най-тежките престъпления](#) - Изказване на министър на правосъдието Екатерина Захариева

считани за противообществени прояви, за които възрастни не са санкционирани, и които са по-скоро израз на някакво страдание. Дългосрочният престой в тези затворени институции изолира и задълбочава вече съществуващите проблеми, вместо да ги разрешава. Освен това те носят със себе си и допълнително предизвикателства²³. В тези затворени институции са наблюдавани случаи на:

- Насилие и малтретиране на деца в местата за лишаване от свобода – интернати, поправителни домове, полицейски управления²⁴;
- Настаняване при неприемливи материални условия;
- Никакъв достъп до образование или лошо качество на образованието;
- Липса на достъп до адекватна медицинска помощ;
- Редки външни проверки от независими органи.

През 2015 г. за престъпления са регистрирани 5362 деца.

→ 1322 от тях са на възраст от 8 до 13 години, които не носят наказателна отговорност;

→ 4040 са регистрираните престъпления от деца на възраст между 14 и 17 години, като от тях 2347 са за кражби, джебчийство и взлом;

(По данни на Министерство на правосъдието)

По данни на Министерство на правосъдието в България понастоящем има шест интерната с 205 деца, от които 51 са под 14 годишна възраст. Настанените в интернатите деца много често нямат определен срок от съда за престой. В момента максималният срок, който може да се наложи по закон е 3 години, но има данни, че той се пресрочва. През есента на 2016 г. само 13 деца в интернат имат определен от съда срок за престой, останалите нямат²⁵.

Всичко това представлява сериозно **нарушение на правата на тези деца**. Освен това, децата, които попадат в затворените институции, са изключително уязвими – повечето от тях са били малтретирани или negliжирани. Семействата им обикновено живеят в крайна бедност и са без достъп до социални услуги²⁶.

През последните две години у нас се подготвя реформа в детското правосъдие. Изготвен е проект за нов закон – „Закон за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица” и тече обществена дискусия по предложените промени. Проектозаконът ще отмени Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни и е част от Националната стратегия за детето 2008-2018 г., Концепция за държавна политика в областта на правосъдието за детето и Пътната карта за изпълнението ѝ. Той се съобразява и с Конвенцията на ООН за правата на детето.

Освен защита на най-добрия интерес на непълнолетния, недопускане на дискриминация и зачитане на физическото, умствено, нравствено и социално развитие, които вече споменахме, е предложено да се вземат предвид и следните основни принципи при изготвяне на законодателните промени²⁷:

- Налагане на най-малка ограничителна мярка, чрез която се постигат целите на закона;
- Участие на родителя/попечителя при избора на мерки и при тяхното изпълнение, освен ако това противоречи на най-добрия интерес на детето;
- Индивидуализация на мерките и програмите за възпитателно въздействие;

²³ [Детство без решетки](#) – Български Хелзинкски Комитет, Институт за социални дейности и практики, Национална мрежа за децата

²⁴ [Report to the Bulgarian Government on the visit to Bulgaria carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment \(CPT\)](#), 24 March to 3 April 2014

²⁵ [Реформа в детското правосъдие: край на интернатите, затворът за непълнолетни остава само за най-тежките престъпления](#)

²⁶ [По сигнали и изследвания на Български Хелзинкски Комитет](#)

²⁷ [Мотиви към проекта на Закон за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни деца](#) – Министерство на правосъдието

→ Бързина на производството.

От решаващо значение са и следните предложени мерки:

- Закриване на интернатите за деца-правонарушители и замяна на затвора за непълнолетни за повечето престъпления с нов вид възпитателни мерки. Създаване на нови центрове за не повече от 10 деца, в среда, близка до семейната.
- Намаляване на максималния срок за престой в центровете за възпитателен надзор от три на една година.
- Създаване на Национална служба за възпитателна подкрепа: сегашната Централна комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни, както и местните комисии в общините към нея, да бъдат реформирани. Тя ще приема стандарти за създаване на службите за възпитателна подкрепа към общините.
- Само специализирани състави да гледат делата срещу деца, като да бъдат обучени за работа с непълнолетни всички органи - полиции, социални работници, адвокати, прокурори и съдии.
- Изцяло да отпаднат санкционните мерки срещу малолетните (8-13 г.). Единствено възпитателни мерки да се прилагат по отношение на малолетните с противоправно поведение.
- Непълнолетните (14-17 г.) да се отклоняват от наказателното производство с налагане на възпитателни мерки, като лишаване от свобода да остане само за най-тежките престъпления, за които е предвидено над 10 г. затвор. Задържането на непълнолетни да е крайна мярка, при това с възможност за настаняване в приемни семейства. Възпитателните мерки да бъдат определяни от полицията, прокуратурата или съда, след индивидуална оценка от местните служби за възпитателна подкрепа и със съгласието на детето.

Предлаганите възпитателни мерки в законопроекта са: предупреждение; възстановяващи мерки (възстановяване на нанесените щети с личен труд); задължения (редовно посещение на училище, изпълнение на трудови задължения и др.); забрани със срок до една година (за посещение на определено място, за контакт с определено лице и др.); специален надзор до една година (определя се лице (родител или учител), което да наблюдава и подкрепя непълнолетния); насочване към програми и услуги в общността; настаняване в център за възпитателен надзор.

Имайки предвид изложената до този момент информация, в заключение можем да обобщим основните насоки на предстоящата реформа в няколко основни стъпки.

За да може да се положи правилно основата на бъдещите промени, е необходимо **законодателството да претърпи сериозно изменение**. Основните принципи, върху които то трябва да се изгради, са индивидуален подход към всяко дете, защита на най-добрите му интереси, участието му в процеса, правото му на развитие, отклоняване от наказателното производство, и лишаване от свобода като последна мярка.

Деца-нарушители трябва да бъдат възприемани като рискова група, а не като извършители на престъпления наравно с възрастните. Следва да се предвидят възможности за насочване на децата към друг начин на решаване на проблема, така че много от случаите да се приключват от несъдебни органи или органи на досъдебното производство и да се избягват отрицателните последици от наказателното преследване и криминалната регистрация.

Крежкостта на децата изисква въвеждане на **адаптирани и щадящи процедури и подходяща среда за разпит** на децата жертви и свидетели на престъпления и насилие (сини стаи), така че едновременно да обслужват целите на разследването и да не носят неблагоприятни последици за психологическото възстановяване на децата.

Процедурите следва да гарантират и правото на **всички деца да бъдат изслушани в производствата**, които имат отношение към живота и благосъстоянието им.

Хората, които се занимават с различните етапи по задържането, разследването, правораздаването и превъзпитаването на децата в конфликт със закона, следва да бъдат **специално обучени професионалисти**. Необходимо е да се въведат изисквания за специализация за работа с деца в

полицията, прокуратурата и съда и да се разработят обучителни програми за социални работници, полицаи, прокурори и съдии.

От основно значение е да бъдат въведени **модерни педагогически модели**. Родителите и членовете на местната общност следва да бъдат включвани в **процеса на реабилитация на проблемните деца**. Необходимо е да се изгради подкрепа след изтърпяване на наказанието, като се създадат условия за връщане на непълнолетните, така че те и техните семейства да се подготвят за реинтеграция на децата.

Всичко това налага много съвместна работа на експертите в сферата и застъпничество за промяна на нагласите на обществото. Децата в конфликт със закона имат необходимост от подкрепа и от втори шанс. Децата – жертви и свидетели на престъпления и насилие имат необходимост от подкрепа за възстановяване и от защита на тяхното лично достойнство. Всички деца имат право да бъдат изслушани по въпросите, които засягат техния живот и благосъстояние и е важно обществото ни да подкрепи необходимите промени в тази насока. Правосъдната система, съобразена с интересите на детето, е на страната на децата, като им предлага помощта на компетентни професионалисти. А добронамереното отношение към децата спомага за тяхната закрила.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните
2. Закон за закрила на детето
3. Закон за Министерството на вътрешните работи
4. Инструкция № Із-1711 от 15 септември 2009 г. за оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица в структурите на Министерството на вътрешните работи и реда в тях
5. Наказателен кодекс
6. Наказателно-процесуален кодекс
7. Концепция за държавна политика в областта на правосъдието за детето
8. Пътна карта за изпълнение на Концепцията за държавна политика в областта на правосъдието за детето (2013-2014 г.)
9. Правосъдие за детето – УНИЦЕФ България
10. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice - Council of Europe Publishing
11. Child-Friendly Justice and Children's Rights - CRIN
12. Правосъдие, съобразено с интересите на детето – перспективи и опитът на работещите с деца – European Union Agency for Fundamental Rights
13. Шанс за справедливо детско правосъдие: Кампания на правосъдното министерство и гражданския сектор иска нов закон и затваряне на социално-педагогическите интернати – КАПИТАЛ
14. Детство без решетки – Български Хелзински Комитет, Институт за социални дейности и практики, Национална мрежа за децата
15. Report to the Bulgarian Government on the visit to Bulgaria carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), 24 March to 3 April 2014
16. Реформа в детското правосъдие: край на интернатите, затворът за непълнолетни остава само за най-тежките престъпления – Български Хелзински Комитет
17. Децата, лишени от свобода: между наследството и реформата, 2014 г. – Български Хелзински Комитет
18. Адвокати в защита на правата на детето: анализ на средата – Програма за развитие на съдебната система, 2014 г.
19. Наръчник по европейско право в областта на правата на детето – FRA - Агенция на Европейския съюз за основните права и Съвет на Европа, 2015 г.
20. Child-friendly justice: Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 Member States - FRA - European Union Agency for Fundamental Rights, 2015
21. Противообществени прояви на малолетни и непълнолетни лица през 2015 г. – Национален Статистически Институт
22. Състояние и тенденции на престъпността и противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. Престъпления срещу тях. Дейност на централната и местните комисии за БППМН, 2014 г. Доклад на Централна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните към Министерски съвет
23. Ефективност на възпитателните мерки по Закона за БППМН – Централна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните

Детско правосъдие в България, 2016 г.

Българското училище за политика „Димитър Паница“ е неправителствена организация в обществена полза, която от 2001 година насам обучава политическите и гражданските лидери на България. Настоящият анализ е изготвен по проект „Гласът на българските деца“, изпълняван с финансовата подкрепа на Фондация „Оук“. Отговорност за съдържанието на текста носи Българско училище за политика „Димитър Паница“.

Дизайн: [Harryarts - Freepik.com](http://Harryarts-Freepik.com)